

ԲԱԶՄԱՎԷՊ

ՌՅԺԶ. 1867 — ՔՍԱՆԵՐՈՐԻ ՀԻՆԳԵՐՈՐԻ ՏԱՐԻ. — ՅՈՒՆԻՍ

ԹՇՈՒԱՌՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՂՔԱՏՈՒԹԻՒՆ

ՖԼԱՄԱՆՆԵՐՈՒ ԶՐՈՅՑ ՄԸ¹.

Ա

Քրիստոս Տէրն մեր և Պետրոս Առաքեալը որ մը պտրտելու ելան Պէրկ-Սէն-վինսօգի շրջակայքը որ Ֆիանտրայի սիրուն քաղաք մըն է : Խիստ անպաճոյճ կերպով հագուեր էին երկուքն ալ, արդէն բախտերնին ձեռք ձգած մարդիկներու պէս, որոնք չեն փափաքիր ռամկին աչքը զօշոտելու : Ճամբան հեծած էշերնուն պայտերէն մէկը կորսուեցաւ. երբոր իմացան այս բանս՝ Պետրոս Լամպրէխդի դարբնոցին առջին էին, որուն տեղացիք թշուառութիւն անունը կու տային, վասն զի հարուստ չէր : Դարբինը իր ծանր արուեստին

տին զբաղած էր առանց ուրիշ ընկեր մ'ունենալու իր Աղքատութիւն շնէն զատ, որ երբեմն երբեմն կու գար ձեռուրները կը լզէր և մեղմադձիկ խոշոր աշուրներովը կ'ըսէր իրեն :

— Արիացիր, վարպետս, դառն է քըշած կեանքդ, բայց հաւատարիմ բարեկամդ Աղքատութիւնը գրեպ շատ կը սիրէ :

Քրիստոս Տէրն մեր հարցուց երկաթազօրծին թէ կ'ուզէր արդեօք իշուն պոյտ մը յարմարցընել :

— Հրամայէք նստեք, ըսաւ, հիմա շուտով մը կը ծառայեմ ձեզի :

Քրիստոս Տէրն մեր և Պետրոս Առաքեալը նստան, և թշուառութիւնը արծաթէ պայտ մը զարկաւ իշուն ոտքը, մինչդեռ Աղքատութիւնը հիւրերուն փայփայանքները կ'ընդունէր, որ մեծ սիրոյ նշանակ էին :

¹ Եւրոպայի հիւսիսակողման զրոյցները (legende) կը սիրեն ընդհանրապէս զՔրիստոս տեսարանի հանել, ըսելով որ Փրկին մեր երկայն ժամանակ բնակած ըլլայ Ֆիանտրա : Թուառութիւն և Աղքատութիւնը Ֆլամաններու կրօնասէր երկրին ամենէն աւելի գողտր և խեղճորէն աւանդութիւններէն մէկն է :

— Ո՛րչափ է տալիքս, հարցուց Տէրն մեր, գործողութիւնը լմննալէն ետքը:

— Ոչ ինչ, ըսաւ երկաթագործը, որ կը կարծէր թէ իրմէ աւելի աղքատի մը հետ էր խօսքը:

Քրիստոս Տէրն մեր որ ամէն բան գիտէ՝ բնականապէս իմացեր էր թըշուառութեան միտքը:

— Որովհետեւ այսչափ բարեսիրտ եւ վեհանձն ես, ըսաւ, թող կու տամ որ իրեք բան խնդրես:

— Շատ աղէկ, զուրցեց թշուառութիւնը, առանց ամենեւին զարմանք երեցընելու, և սկսաւ մտածել թէ ինչ ուզէ:

— Անշուշտ արքայութիւնը պիտի ընտրէ, մտքէն անցուց սուրբն Պետրոս:

— Նախ և առաջ, վրայ բերաւ թշուառութիւնը, կը փափաքիմ որ ասկէ վերջը մեծ թիկնաթուիս վրայ նստողները առանց իմ հրամանիս տեղերնէն չկարենան ելլալ:

— Տուեալ լիցի, ըսաւ Տէրն մեր:

— Երկրորդ...

— Երկինքը ընտրէ, ըսաւ աս անգամ սուրբն Պետրոս բարձրաձայն, զգեստին թևէն քաշելով:

— Թող տուր, պատասխանեց թշուառութիւնը, որ չէր սիրեր մտածութեանցը ատեն ուրիշներէ խափանուիլ: ... Երկրորդ, շարունակեց վայրկեան մը լուռ կենալէն ետքը, կ'ուզեմ որ պարտիզիս մէջ բարձրացած կաղնի ծառին վրայ ելլողները չկարենան վար իջնալ առանց իմ հրամանիս:

— Տուեալ լիցի, ըսաւ Տէրն մեր:

— Երրորդ...

— Երկինքը ընտրէ ըսի քեզի, կանչեց Պետրոս Առաքեալը սրգողելով:

— Երրորդ, աւելցուց թշուառութիւնը առանց իրեն ականջ կախելու, կաշիէ պզտիկ քսակ մ'ունիմ, կ'ուզեմ որ ներս մտած բանը առանց իմ հրամանիս չկարենայ դուրս ելլել:

— Լաւ է, ամենայն ինչ ուզածիդ պէս պիտի ըլլայ, ըսաւ Տէրն մեր:

Եւ մնաս բարով զուրցելով թշուառութեան, դուրս ելաւ Պետրոս Առա-

քելոյն հետ, որուն գէմքին վրայ կը տեսնուէր տոգոհութիւնը:

Բ

Տեսաւ մերոյ այցելութենէն քանի մը ամիս ետքը ժամանակները խիստ գէշ էին, և երկաթագործը անանկ խեղճութեան մէջ ինկաւ որ անունը կրնային իրաւցընէ թշուառութիւն դընել թէ որ արդէն անանկ չկոչուէր: Երկաթին ինչուան վերջի կտորը գործածած էր և հացին վերջին կեղևը նետեր էր Աղքատութեան: Սև գիշերը կ'աւելցընէր այս անկենդան դարբնոցին տըխրութիւնը. կռանը անկիւն մը նետեց և սալին վրայ ձիաւորի պէս հեծնալով նստաւ. ողիկ ողիկ կու գար թէ ինչպէս քիչ մը ստակ չէր ուղած փոխանակ այն երեք խնդիրքներուն որոնք իրեն բոլորովին անօգուտ եղեր էին: Խոր մը տածութեան մը մէջ կորսուած ատենը դուռը զարնուեցաւ:

— Մտի՛ր, պոռաց առանց տեղէն շարժելու:

Մշլկը՝ վերցուեցաւ և կարճահասակ ու քամակակոր մարդ մը ներս մըտաւ:

— Թշուառութիւն, տխուր կ'երևաս, զուրցեց:

— Այո, պատասխան տուաւ դարբինը, անպատճառ տեղը չէ: Ատենօք հարուստ էի, այսօրուան օրս աղքատութեամբ կը տուայտիմ:

— Ասո՛ր համար երեսդ կախեր ես. ըսածդ անդարմանելի խեղճութիւն մը չէ. կրնամ գրեզ այնչափ հարստացնել որչափ որ ծովը խոր է:

— Թէ որ աս բանս յաջողցընէիր՝ մարդկանց մէջ գերազոյնը կ'ըլլայիր ինծի համար:

— Կրնամ, բայց պայման մըն ալ կը դնեմ. այսինքն թէ տասը տարիէն հոգիդ ինծի տաս:

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ:

— Անունդ արեամբդ ստորագրէ սա մագաղաթիս տակը :

— Ամենայն սիրով, պողաց դարբինը . ալ աւելի կ'ընտրեմ հոգիս սատանային ծախելը , քան թէ բոլոր կենացս մէջ տնանկութեամբ մըլիլ :

Եւ բռնցի սալին զարնելով քանի մը կաթիլ արիւն հանեց ձեռքէն ու ստորագրեց : Ծերուկը առաւ մագաղաթը և ծիծաղելով դուրս ելաւ :

Գ

Թշուառութիւնը ուղածէն աւելի ըստակ ունէր . ամէն առաւօտ գրպանները կը լեցընէր, կ'ուտէր կը խմէր ու կ'երգէր ցորեկ, իրիկուն, գիշեր, և երկրորդ օրը դարձեալ կը սկսէր: Բոլոր աշխարհք իրեն կը ժպտէր բախտին ժպտելէն ետքը: Բայց երջանկութիւնը խիստ կատարեալ ըլլալով անկարելի էր որ տներ, շատ շուտով անցան տասը տարիները, և սատանան դարձաւ եկաւ խանութը պզտի ծերուն կերպարանքովը Թշուառութեան հոգին տանելու համար:

— Նստէ մեծ թիկնաթոռիս վրայ, զուրցեց դարբինը ներս մտցընելով սատանան . յոգնած պիտի ըլլաս, ճամբադ երկայն էր: Անտարակոյս չես սըրդողիւր քիչ մը հանգիստ առնելուդ համար. սքանչելի խողենի երչիկ և մարտամուտան զօրաւոր գարեջուր մ'ունիմ գինետանս մէջ:

Դ

Սատանան նստաւ, երկընցուց կաղ սրունքը, և մէկէն 'ի մէկ ախորժելի հանգստութիւն մը զգաց որ բոլոր անդամներուն մէջ տարածուեցաւ: Թիկնաթոռին մէջ կռնակի վրայ պառկած ատենը մինչդեռ խելքը միտքը խողենի երչիկին և փրփրալից գարեջրոյն գացեր էին, Թշուառութիւնը դարբնոցէն երկաթի գաւազան մ'առած ներս մտաւ ծանօթ եղանակ մը սուլելով:

— Խողենի երչիկը ուտելնէս առաջ, ըսաւ ծաղրածու կերպով մը, ուրիշ մանր մունր գործողութեանց վրայ խօսելիք ունինք:

Եւ սկսաւ այնպէս ուժով ծեծել սաղայէլին կռնակը որ մարմինը կապոյտ և գորշ գոյն առաւ: Խեղճ սատանան ակռաները կճրտացնելով ուզեց ոտք ելլալ և Թշուառութեան վրայ յարձեղիլ, բայց ճար չկար. կարծես թէ աթոռին կպեր էր:

— Ազատէ զիս, պողաց:

Դարբինը անդադար կը կոփեցնէր:

— Հոգիդ սիրես ազատէ զիս:

Դարբինը ալ աւելի սաստիկ կուտար:

— Ազատէ զիս, դեռ տասը տարի կը շնորհեմ քեզի:

— Հա սանկ, հիմա կը հաշտուինք, ալ չեմ զարներ. բայց աթոռէս ելլալէդ առաջ կ'ուզեմ որ պատուոյդ վրայ ինծի խօսք տաս դեռ տասը տարի շնորհելու և այնչափ ստակ որչափ որ տուիր առաջին շնորհալից այցելութէդ ետքը:

— Կը խոստանամ, աղաղակեց կաղը:

— Քեզ տեսնամ ուրեմն, ելիր գնա, աղճատած ծեր, ըսաւ Թշուառութիւնը: Սատանան թռաւ կողերը չփչփելով:

Ե

Թշուառութեան կեանքը նորէն մէկ երկայն խնտում մը եղաւ, հանդէսը զհանդէսս մղեցին, բաժակը զբաժակները և երգը զերգերը. բայց աւանդ, տասը տարին շուտով կ'անցնի երբ որ մէկը երջանկութեան մէջ է:

Զ

Օր մը ամենեին մտքէն չանցած ատենը դարբինը տեսաւ որ խանութը թափեցաւ չէ թէ ծեր սատանան որիւրմէ կը վախնար, հապա խումբ մը հաստաբազուկ կտրիճներու որոնք երկու մեծամեծ կոտոշներով և ահագին պոչով մը զարդարուած էին:

— Սիրելիք, ըսաւ Թշուառութիւնը առ երեսս զուարթութեամբ, կաղինին ժամանակն է հիմա, և հիւթեղ կաղին մը դժոխքին անծանօթ խորտիկ մըն է: Եթէ ձեր պատուական ընկերութեանը ուղեկից ըլլալու համար քիչ մը հագուել սրգուելու գացած ատենս փափաքնիդ գայ կաղնի ծառիս վրայ ելլալու, բնաւ մի քաշուիք:

Սատանաները երկու անգամ ըսելու թող չտուին. վայրկեան մը չանցած ամէնքն ալ խառն 'ի խուռն ծառին վրայ ելեր էին:

Է

Թշուառութիւնը դարբնոցը մտաւ, վառեց քսան տարուրնէ 'ի վեր մարած կրակը, ճերմկեցնելու չափ տաքցուց այն երկայն գաւազանը որով արդէն ծեր սաղայէլին ոսկորները կոտրեր էր, և այն խանձողով զինուած այնպէս վայն 'ի վրանին բերաւ նորեկ հիւրերուն որ դատապարտելոց պէս սկսան կանչուրուտել:

— Սպանութիւն և կրակ:

Բայց Թշուառութիւնը չդադրեցուց իր դասը ինչուան որ իրեն խոստացան զեռ տասը տարի կեանքը երկընցընել և առջինին չափ ստակ տալ:

Դաշնադրութենէն ետքը սատանաները յերկուց ոտից կաղալով փախան:

Ը

Թշուառութիւնը զուարթութեամբ անցուց իր նոր տասը տարիները որ թռան գեղեցիկ երազի մը պէս: Աս անգամ դժոխքին մէջ որչափ յաղթանգամ սատանաներ կային եկան իրեն խօսք հասկըցնելու:

Արուսեակ՝ անձամբ գլուխ անցեր էր իրեն բանակին:

Երկաթագործը տեսնելով այս զարհուրելի ամբոխը, վայրկեան մը փշաքաղիլն եկաւ. բայց քաջալերեց ինք-

զինքը մտածելով որ սատանան կորսնցընող ախտը սնափառութիւնը եղած էր:

— Պատմած են ինծի, ըսաւ Արուսեակին՝ որ ընքուիները պոստելով առաջ կու գար, թէ ուզես նէ կրնաս այնչափ պզտիկնալ որ այս քսակին մէջ դիւրաւ սղմիս դուն և քեզի հետ բոլոր մեծարոյ ընկերութիւնդ ալ: Եթէ ճշմարիտ ըլլար այս բանս՝ շատ հանգստութեամբ կրնայիք ճամբանիդ ընել, բաւական տեղ ձեռքիս վրայ զձեզ կը տանէի: Բայց անշուշտ պառաւանքներու խօսք պիտի ըլլայ լսածս:

Արուսեակը կասկածի շոշորթ մ'ուներ երկաթագործին վրայ, բայց չէր կրնար գուշակել իրեն խորամանկութիւնը. ուրիշ կողմանէ բաւական ամբարտաւան ալ էր ցուցնելու համար որ անկարելի բաներն իրեն կարելի էին:

Ակնթարթի մը մէջ բոլոր բանակը քսակը մտաւ, որուն բերանը ուժով մը գոցեց Թշուառութիւնը:

— Հիմա իմ ձեռքս էք, կոտորաւոր ճիւղներ, կը սորվեցնեմ ձեզի, պուռաց Թշուառութիւնը դարբնոցը վազելով:

Քսակը սալին վրայ դրաւ և որչափ ուժ ուներ վեր առնելով ահագին կռաւնը բովանդակ ծանրութեամբը իջեցուց խեղճ սատանաներուն վրայ որ պզտիկ ստակի մը պէս տափկեցան. ողորմելիները աշխարհք փլցընելու չափ կը պուռային:

— Պոռացէք կանչուրուտեցեք, ինծի համար այնպէս է որպէս թէ երգէիք:

— Ներէ ներէ:

— Ամենին, ըսաւ դարբինը, դեռ քիչ մը պահժու ստակ ունիմ. քանի մը ամիս ալ աշխարհքիս իրայ կենալէն ետքը երբոր օրհասս գայ զձեզ ալ հետս մէկտեղ պիտի տանիմ. աստնկով թող պիտի չտամ որ իմ նմաններուս չարիք ընէք:

Եւ քսակը դրպանը դրաւ:

Թ

Մէյմ" ալ երկրորդ առաւօտը աշխարհիս վրայ չտեսնուած չլուած բաներ սկսան հանդիպիլ: Թշուառութեան բարեկամներէն մէկը եկաւ իրեն հարիւր սկուդ տուաւ զորոնք խաղի միջոց իրմէ գողցեր էր, և գինեւլաճառը իրեն խաղողէ շինուած գինի հրամցուց. բայց ինչպէս ամէն միտալ իրեն հակառակ երեսն ունի, գինեւլաճառին կնիկը երեսն 'ի վեր չժպտեցաւ՝ էրկանը կըռնակը դարձուցած ատենը:

Վաշխառուները զազրեցան հարիւրին վեցէն աւելի շահով փոխ ստակ տալու:

Գիշերները խաղալու ճթքելու չանցընելով և միայն ապրելու համար ուտելով, ալ հիւանդ մարդ չեղաւ. — բըժիշկները մոխրի վրայ նստան:

Գողութիւնները և մարդասպանութիւնները դադրելով, — փաստաբանները և դատաւորները սնանկացան:

Պատերազմները վերջանալով, — զինուորները չկրցան բարձր աստիճաններու հասնիլ:

Կնիկները ալ չեղան

Ոչ զարգասէր,

Ոչ շատախօս,

Ոչ շահախնդիր,

Ոչ միտող,

Ոչ որկրամոլ,

Ոչ անհաւատարիմ:

Ամենուն համար տանելի արարածներ եղան, մանաւանդ իրենց էրիկներուն:

Կեանքը ձանձրանալի միակերպութիւն մ'առաւ:

Ոչ ոք կը հասկընար թէ ուսկից բուսաւ այս հասարակաց առաքինութիւնը՝ որ շատ աւելի ցաւալի էր քան թէ բոլոր ցաւալի աղէտքները, որոնց պատճառները գրեթէ կը գիտցուին և վախճանն ալ կը գուշակուի:

Յանձնաժողովներ հաստատեցին որ բան մըն ալ չկրցան տեսնալ բոլոր ան-

ցեալ և ապագայ յանձնաժողովներուն պէս. ամէնքը հաստատեր էին չարիքը, բայց ոչ ոք դարմանը գտեր էր:

Մոնղիոնեան վարձքեր որոշեցին ան մարդուն համար որ ախտ մը կարենար գտնալ, թէպէտ և ամենէն հեշտալին:

Հատորներ գրուեցան առաքինութեան դէմ, ինչպէս ատենօք ախտը ուն դէմ դրուած էին. լի էին տառերով, բառերով և խօսքերով, բայց մոռցեր էին գաղափարներ ալ դնելը:

Ժ

Ան ատենուան Ֆիանտրայի իշխող կոմսը, մինչդեռ այս նորօրինակ դիպուածները կ'անցնէին, Հազար և մէկ Գիշերներուն անուանի խալիփային պէս ըրաւ. ծպտեալ պտըտեցաւ իր քաղաքներէն մեծ մասը: Թշուառութեան դարբնոցին առջին հասնելով՝ զարհուրելի աղաղակ մը լսեց և ներս մտաւ:

— Ինչէն է աս աղմուկը, հարցուց զարբինին:

Թշուառութիւնը քսակը ցուցուց և ամէն բան պատմեց իր տիրոջը, որ շատ զարմացուց զինքը երբոր ըսաւ թէ բարիք ընել կարծելովը որչափ չարեաց պատճառ եղեր էր:

Երկաթագործը թէպէտ և շատ տըրտմեցաւ, բայց չմոռցաւ ետ ուղելու իւր մագաղաթը, տասը տարիները և ստակը, Արուսեակը և իրենները ազատելէն առաջ:

Խոստմունքէն ետքը քակեց քսակը և բոլոր գունդը փախաւ որպէս թէ Միքայէլ հրեշտակապետին սուրը կողերնին առած ըլլային:

ԺԱ

Ան ատեն գրեթէ դիւթաբար ախտերը նորէն սկսան ծաղկիլ և աշխարհք երջանիկ եղաւ:

ԺԲ

Երկաթագործը դարձեալ իշխանի մը պէս ապրեցաւ, և Աղքատութիւնն ալ իշխանի շան մը պէս: Մէկը Պոհեմիայի բիւրեղեայ գաւաթով մը կը խըմէր, միւսը արծաթէ սկուտեղի մը մէջ կը լափէր, և ձմեռը բնական մարդու պէս հաստ բրդոտ զգեստ մը կը հագնէր: Բայց մարդս ամէն բանէ կը ձանձրանայ, նոյն իսկ երջանկութենէն: Թշուառութիւնը մեռնիլ ուզեց. քիչ մը նեղութիւն իմանալով, կանչել տուաւ տեղւոյն ամենէն վարպետ բժիշկը, որ բռնաւ հիւանդ մը չէր առողջացներ, և շուտով իրեն հանդերձեալ աշխարհին անցագիրները ստորագրեց: Երկաթագործը մեռնելով՝ հանդարտ հանդարտ գնաց հաւատարիմ շանը հետ որ մէկտեղ ուզեր էր գալ, ու արքայութեան դուռը զարկաւ: Դժբաղդաբար բանալեկիր Առաքելոյն յիշողութիւնը սուր է. երբոր տեսաւ այն մարդը որ իր խորհուրդները արհամարհեր էր, ըսաւ մոմաւալով.

— Պնդաղլուխ ծեր, երկինքը ընտելու միջոցն ունեցար և խօսքիս մտիկ չըրիր. ներս պիտի չմտնաս, ես եմ որ կ'ըսեմ:

Եւ առանց աւելի երկընցընելու դուռը երեսին վրայ գոցեց:

Այս յառաջաբանին շատ չհաւնեցաւ Թշուառութիւնը, բայց ստիպուած հըպատակելով՝ գնաց քաւարան:

— Խղճմտանքդ ծանրացուցած չես պզտի մեղքերով, ըսին իրեն դուռը հասնելէն առաջ, հոս քեզի համար տեղ չկայ:

— Ուրեմն ինծի դժոխքը մնաց, ըսաւ հառաչելով Թշուառութիւնը:

Սաղայէլի պալատին առջին հասնելով, զանգակը քաշեց և խեղճ սատանայ մը որ տառելի ձկան պէս չորչրուկ էր և դռնապանութեան պաշտօնը կը կատարէր, բացաւ պզտիկ պատուհան մը և ճանչցաւ որ այն սարսափելի եր-

կաթագործն էր որ այնպէս տափկեցուցած էր զինքը. կռնակի վրայ ինկաւ. պոռալով իր ընկերներուն որ չըլլայ թէ դրան դաշին, վասն զի զանգակ զարնողը Թշուառութիւնն էր: Ոչ ոք համարձակեցաւ ոտք մը առաջ առնելու, և դժբաղդ դարբինը երկայն ատեն ըսպասելէն ետքը պէտք եղաւ որ ետ դառնայ հաւատարիմ շանը հետ:

Ասոր համար է որ Թշուառութիւնը և Աղքատութիւնը միշտ այս աշխարհքիս մէջ են:

ՎԻԿՏՈՐ ԳՈՒԶԷՆ

Պէտք է փութալ վախճանելոց պատիւ ընծայելու, վասն զի անհամբեր և նախանձոտ քննադատութիւնը դազանաբար որսի մը կը սպասէ, մանաւանդ թէ առանց սպասելու կ'աղարտէ դեռ ևս հազիւ ցրտացեալ ածինները՝ մեծ բանի մը իյնալը տեսնելու ուրախութենէն: Սակայն եթէ երբէք եղած է մարդ մը որ անխտիր ամէն աստիճանէ և ամէն կարծիքէ անձինք շարժէ 'ի զարմացումն և 'ի մեծարանս, նոյն իսկ իրեն թշնամիները, անշուշտ Գուզէնն է. անոր համար անկողմնասէր կենսագրի մը առաջին և գլխաւոր փոյթն պիտոր ըլլայ կոյր հիացման մը ձեռք գերի չըմատնուիլ, հասարակաց պատուով և պաշտամամբ փառաւորեալ կուռքը մերկացընել իրեն պաճուճանքներէն, և նուազագոյն ու երկրորդական սեպուած հանգամանաց մէջ ալ երկնալ ոչ թէ պայծառութենէ ու փառքէ չլացող մանուկ տղայ մը, այլ պաղարիւն և անցնոր ծեր մը որ ամէն բանի խորը գիտէ, ըսել կ'ուզեմ՝ ունայնութիւնը:

Երբ կը տեսնանք որ յանկարծակի, մի և նոյն ժամուն, մի և նոյն օրը, այս տխուր ժամանակներս, Գաղղիոյ գեղարուեստը փիլիսոփայութիւնը և գեղեցիկ դպրութիւնքը, որ արդէն այնչափ մեծ համբաւներու շիջմանը սուգին մէջն էին՝ կրկնակի և անդարման կո-